

Jong Forum Beraad
Over de betekenis van plekken

JONG FORUM BERAAD – OVER DE BETEKENIS VAN PLEKKEN

Verslag Jong Forum Beraad gehouden op 23 september 2005

Drs. K.B. de Graaf

INHOUD

VERSLAG	4
AGENDA	15
DEELNEMERS	18
ENKELE GEGEVENS OVER HET FORUM VOOR STEDELIJKE VERNIEUWING	20
BESTUUR	24

VERSLAG

Achtergronden

Bij de transformatie van lastige gebieden in de stad gaat het niet alleen om fysieke herstructurering, gewijzigde programmering of verbeterde ruimtelijke positionering door de introductie van nieuwe infrastructuur, maar ook en vooral om nieuwe culturele betekenisgeving. Sterker, gebruik en geschiedenis, herinneringen en emoties die aan gebieden kleven, spelen bij transformatie een nauwelijks te onderschatten rol. Beelden in de hoofden van mensen over plekken zijn hardnekkig en verhinderen dikwijls nieuw (gewenst) gebruik. In die gevallen moeten ze worden aangepast om de gewenste transformatie mogelijk te maken. Gevoel voor de plek is in veranderingsstrategieën essentieel.

Echter, oordelen van mensen (en investeerders) over plekken in de stad laten zich niet gemakkelijk wijzigen. Vooroordelen worden voortdurend bevestigd, zeker als het om slechte buurten gaat. Toch kan een volksbuurt als de Jordaan of De Pijp op slag van positie veranderen en immens populair worden. Dergelijke spontane transformaties lijken niettemin eerder uitzondering dan regel. Om hardnekkige oordelen te beïnvloeden zoeken stadsplanners hun heil steeds vaker in de introductie van krachtige, onconventionele symbolen. Denk aan de nieuwe publieke ruimten in Barcelona, het Guggenheim Museum in Bilbao, het TGV-station in Lille, de brug van Calatrava in Sevilla, het Parc de la Villette in Parijs, het drijvende zwembad in de Spree in Berlijn, Hotel New York op de Kop van Zuid in Rotterdam, de stadsbibliotheek op het Céramiqueterrein in Maastricht. Het kan kennelijk evengoed een plein, een museum, een station, een park, een brug, een zwembad of een hotel zijn – de functie lijkt er niet echt toe te doen, het symbolische gehalte van het nieuw geïntroduceerde element des te meer. Dublin met zijn aanpak van Temple Bar laat zien dat ook authenticiteit een beproefd middel kan zijn om transformatie succesvol te laten verlopen. Andere steden volstaan met citymarketing of citybranding, maar zoeken daarbij dikwijls toch weer aansluiting bij symbolen die de kwaliteit van plekken kunnen duiden.

Tegen deze achtergrond houdt de stichting Forum voor Stedelijke Vernieuwing een Jong Forum Beraad over het thema 'Over de betekenis van plekken'.

Het beraad heeft een exploratief karakter en zal het onderwerp breed aansnijden. Deze (bijna) niet-fysieke dimensie van transformatie wil Jong Forum in een eerste bijeenkomst nader onderzoeken. Welke beproefde symbolen zijn succesvol gebleken? Zou een school, een benzinepomp ook het gewenste effect kunnen sorteren? Zo ja, hoe? Kan een symbool meerdere malen worden gebruikt?

Hoe origineel dient men te zijn? Welke rol speelt architectuur hierin? Biedt cultuurhistorie de meest geschikte ingang? Hoever kan men hierin gaan? Anders gezegd, nu de ruimtelijke opgave steeds meer verschuift naar transformatie wordt het zaak deze culturele dimensie van de gebouwde omgeving te beïnvloeden door het abstracte begrip 'ruimte' te vervangen door het concretere begrip 'plek' en te bezien op welke wijze mensen plekken anders kunnen gaan waarderen.

Indeling van het verslag

Het Beraad is opgebouwd uit drie delen: een kennismaking met de deelnemers, een viertal inleidingen van deskundigen en een plenaire discussie in twee delen. Het verslag is op een vergelijkbare manier opgebouwd, waarbij bij de discussie een thematische ordening van de gespreksresultaten heeft plaatsgevonden.

Kennismaking met plekken

Anco van der Veen, bestuurslid van Forum, heet de aanwezigen welkom op deze bijzondere locatie. Zij geeft aan dat Jong Forum is opgericht om de nieuwe generatie stedelijke vernieuwers aan het woord te laten. Aan de deelnemers is gevraagd om een foto mee te nemen van een plek die voor hen een bijzondere betekenis heeft. Zelf heeft Van der Veen niet zozeer gekozen voor een concrete plek, als wel voor een bepaalde mode: de retro-architectuur. Zij is momenteel bezig met een nieuwbouwplan voor een locatie in St. Pancras (Noord-Holland), waar 'pancrasiaanse architectuur' moet worden gemaakt. Wie schetst haar verbazing dat deze woningen al op de Vinex-locatie Broekpolder blijken te staan. 'Daar erger ik me aan: het misbruik dat van het begrip cultuurhistorie wordt gemaakt. Het is schortjesarchitectuur die niets met de betreffende plek heeft te maken.'

Coen Kampstra heeft wel een concrete plek gekozen: een nieuw café bij de Haagse Hogeschool in Den Haag. Kampstra woont daar vlak in de buurt en constateert dat het café werkt. Ineens zijn en blijven er mensen in het gebied aanwezig, in plaats van er hard doorheen te lopen.

David Hamers laat een park in Barcelona zien, dat midden in het knooppunt van verschillende snelwegen ligt. Met deze keuze wil Hamers het opnemen voor de plek langs de snelweg. Naar zijn idee wordt deze plek onderdeel van het stedelijk leven. 'Het heeft een grote lokale betekenis; het is de enige groene plek in de wijk. Er wordt gejogd, gewandeld, geluierd. De snelweg wordt meestal gezien als een non-plek, maar dit voorbeeld laat zien dat je er ook een plek met kwaliteit van kunt maken.'

Eric Amory heeft de Sloterplas in Amsterdam als zijn plek gekozen en wel het café aan de noordoost oever. Vanuit zijn betrokkenheid bij de herstructureringsplannen in de Westelijke Tuinsteden fascineert deze plek hem ontzettend: 'Hier is niemand. Het is een plek die nog niet in een netwerk is opgenomen. Maar je zou van deze plek iets heel leuks kunnen maken, met een kwaliteit van bijvoorbeeld Blijburg. Daarmee zou je de Westelijke Tuinsteden op de kaart kunnen zetten.'

Hans Venhuizen kiest als zijn plek een archeologisch veld in aanleg in Elst, dat onderdeel uitmaakt van de Vindex-locatie De Waalsprong. Venhuizen wil geen waardeoordeel over een dergelijke plek uitspreken, hij is vooral gefascineerd observator. 'Bij zo'n veld is het de vraag of en hoe zoiets identiteit kan geven aan een plek. Zelfs als je niets wil doen in dit land – een veldje openhouden – moet je al over een sterk concept beschikken.' Het interessante is overigens dat dit veldje wordt gevuld met vondsten die elders – op de plek waar woningen worden gebouwd – worden gedaan. Venhuizen: 'De bouwmaschine moet daar doorheen en de complete Romeinse tempel die wordt gevonden, wordt een stukje verder weer neergelegd.'

Inge Drontmann laat een beeld zien van de Antwerpse spoorzone, een zeer omvangrijk transformatiegebied dat over een tijdsperiode van meerdere jaren wordt aangepakt. In de tussentijd wordt er al nagedacht over het geven van een betekenis aan deze plek door sportvoorzieningen te realiseren, oude gebouwen te hergebruiken en kunst toe te passen. Daarmee wordt aangegeven dat dit een gebied in overgang is.

Van Jos Gadet is een geheel andere plek afkomstig: de DSM-fabrieken in Geleen. Hij groeide hier op en heeft speciale zintuigen voor deze plek ontwikkeld; op een bepaalde manier voelt hij zich hier thuis. Gadets conclusie: 'Zelfs de meest afzichtelijke ruimte kan betekenis hebben.'

Marlies de Nijs toont de brug van Van Berkel en Bos over het Amsterdam Rijnkanaal bij Utrecht, die de wijk Kanaleneiland verbindt met het kantorengedebied Papendorp. Ze vindt het een mooie brug, maar ook een beetje treurig: er rijdt bijna niemand overheen. 'Wel zie je dat de bewoners van Kanaleneiland de brug steeds meer gaan gebruiken en dan vooral de plekken onder de brug. Deze brug is niet zozeer qua functie interessant maar vanwege de identiteit; het is een nieuw, optimistisch fenomeen dat als motor voor de vernieuwing van Kanaleneiland kan werken.'

Het terrein rond de Haagse Hogeschool wordt ook door Nicola Körnig genoemd, maar op een andere manier dan door Coen Kampstra. 'Ik kwam als illegaal terecht aan de Leeghwaterkade, dat destijds gold als een crimineel milieu. Als je er middenin zit, merk je daar overigens weinig van. Het gebied heeft nog geen eensluitende nieuwe identiteit gekregen; het is lastig om aan zo'n groot gebied betekenis te geven.'

Een optimistisch beeld van Utrecht Overvecht is de inzending van Paul Meurs. Het is een beeld dat hem 50 jaar terug in de tijd doet gaan, naar de tijd van de bouw van deze wijk. 'Het is een beeld waardoor je denkt: hé, de maakbare samenleving is toch gelukt. Het gras is gemaaid, alles is op orde. Het is een kwaliteit die je alleen in binnensteden verwacht. Je kan dit nu zo niet meer maken, maar het geeft toch hoop dat het mogelijk is om samenhang te creëren.'

De Sloterplas is ook door Vincent Kompier uitgekozen. Niet met een actuele foto, maar met een beeld van 30 jaar geleden. 'Het was er toen wel druk. De mensen zagen er eenvormiger uit. Het is een beetje vergane glorie, maar dit beeld kan wel bijdragen aan de herwaardering van dit gebied. Hoewel het in sociaal opzicht nu niet als prettig wordt ervaren, heeft het in ruimtelijk opzicht wel degelijk veel potentieel.' Kompier heeft dit beeld ook ingebracht in een vriendenclub, om hen te wijzen op leuke plekken buiten de ring van Amsterdam. 'Je moet proberen om mensen naar dit gebied te trekken.'

Gert Jan te Velde laat een beeld zien van transformatie zonder vervreemding: de Enschedelaan in Den Haag Zuidwest. Het is een pleidooi voor gewoonheid: 'Je moet roeien tegen de stroom in wanneer je iets wilt bewaren. De interessante plekken zijn er al, ze bestaan gewoon. Er wordt teveel gezocht naar nieuwe identiteiten in dit soort naoorlogse woongebieden. De identiteit is die van monumentale alledaagsheid.' Te Velde bespeurt die alledaagsheid ook bij de Sloterplas: 'Als ik zo'n café aan de Sloterplas zie denk ik: ik hoop maar dat ze er in Godsnaam van afblijven. In de binnenstad wordt alles heilig verklaard, maar in het naoorlogse is dat precies andersom. Het bestaande heeft hier zeker kwaliteiten, maar je moet ze wel willen benutten.'

Kunstenaar Jeanne van Heeswijk brengt geen beeld mee, maar een button met de tekst 'Je laat je niet slopen'. Het is een button die is gemaakt in de Rotterdamse wijk Nieuw-Crooswijk, de wijk waar onder meer bokser Bep van Klaveren woonde. Uit zijn mond kon deze tekst destijds worden opgetekend. Voor Van

Heeswijk staat de button model voor het sociaal kapitaal dat in een wijk aanwezig is, de mensen die er wonen. 'Het besluit om in een dergelijke wijk nagenoeg alle woningen te slopen, zal ingrijpende sociale consequenties hebben.'

Zef Hemel tenslotte laat een beeld van de Paulus Potterstraat uit de 19e eeuw zien. Hij wordt vooral gefascineerd door de grote ijsbaan die destijds op het Museumplein lag. 'Nog steeds is het Museumplein een fantastische plek, maar ik denk dat je er met één ijsbaan ook was geweest. Meer heb je niet nodig. Daarmee was de plek misschien nog wel veel leuker geweest dan hij nu is.'

Tot zover de voorstelronde langs de deelnemers, waarbij een breed palet aan beelden en plekken de revue heeft gepasseerd. Opvallend is dat een aantal aanwezigen met nadruk wijst op een kleine plek en de grote betekenis die daarvan kan uitgaan voor buurt, wijk en stad. Dat relativeert direct het belang van het doen van grote c.q. grootschalige ingrepen. Daarnaast valt op dat de deelnemers niet de bekende iconen hebben gekozen. Zij zijn dicht bij huis gebleven, met onopvallende en ogenschijnlijk alledaagse beelden.

Identiteit en leefstijlen

Tijdens het Beraad worden vier inleidingen verzorgd, die elk op een eigen manier te maken hebben met de thematiek van het Beraad. De eerste van de vier inleidingen tijdens dit beraad wordt verzorgd door Roel Schoemaker, partner bij Motivaction International. Zijn bureau doet al geruime tijd onderzoek naar leefstijlen, aan de hand van een leefstijlenmodel. Het laatste rapport van de WRR, 'Vertrouwen in de buurt', maakt hier onder meer gebruik van. Het model kent op de ene as de maatschappelijke status (opleiding, beroep) en op de andere de waarden ten aanzien van verschillende thema's (doelen in het leven, werken, vrije tijd, familie en relaties, et cetera). Deze oriëntatie-as verloopt van traditioneel naar modern, van behouden tot aan ontplooiën en beleven. Op basis van deze twee assen is de Nederlandse bevolking in acht categorieën in te delen, aldus Schoemaker: de traditionele burgerij, nieuwe conservatieven, moderne burgerij, kosmopolieten, gemaksgoede, opwaarts mobielen, postmaterialisten en postmoderne hedonisten. Deze groepen nemen verschillende posities in de samenleving in. Zo bezetten de postmodernisten meer dan evenredig de positie van beleidsmakers en krijgt de traditionele burgerij alles over zich heen. Dat kan tot een kloof tussen deze groepen leiden.

Daarnaast sorteren de groepen zich ruimtelijk uit. De naoorlogse tuinsteden waren bijvoorbeeld ooit heel modern, maar inmiddels wonen hier vooral allochtonen en intolerante autochtonen. De postmodernisten zijn een stedelijk publiek en hebben een voorkeur voor een meer binnenstedelijke woonlocatie. In deze groep is de bekende creatieve klasse meer dan evenredig aanwezig. Vooral steden als Amsterdam en Utrecht hebben veel van deze groep binnen de grenzen van de binnenstad. In Rotterdam zijn minder creatieven aanwezig; hier ontbreken ook de hoge status-milieus zoals een Grachtengordel of Oud-Zuid. Terwijl in Amsterdam meer de alfa's aanwezig zijn, hebben in Rotterdam de gamma's en de beta's de overhand, de 'huisje, boompje, beestje-huishoudens' volgens Schoemaker. Overigens wijst Schoemaker erop dat Rotterdam wel degelijk ook mooie plekken kent: 'Ze zijn alleen niet zo zichtbaar als in Amsterdam en Utrecht. Rotterdam heeft ook zeker een creatieve klasse, maar die zit meer verspreid.' Schoemaker concludeert dat er wel degelijk verschillen in volksaard en mensaard bestaan tussen de steden onderling en deze verschillen spelen een belangrijke rol. 'Kijk naar een campagne als I Amsterdam. Het is gedurfd, het is arrogant, maar het klopt wel. Daarentegen is men in Rotterdam eerst een kwartier bezig om zich te verontschuldigen voor de spierballentaal die klinkt vanuit het stadhuis aan de Coolingsingel. Kortom: bestuurders en beleidsmakers kunnen nog zulke mooie slogans verzinnen, de mensen in de stad moeten er vervolgens wel mee uit de voeten kunnen.'

Roel Schoemaker geeft tenslotte aan dat de betekenis van plekken voor verschillende groepen anders kan zijn. Zo stellen de traditionelen als eis dat een plek in de buurt is gelegen, terwijl de postmodernisten het prima vinden wanneer een plek ergens in de stad is te vinden. Daarbij komt dat het recept voor een betekenisvolle plek in de ene buurt heel anders uitpakt dan in een andere: 'De postmoderne hedonisten willen best in De Pijp zitten, dicht tegen het centrum aan. De menging is daar bevorderd door de aanwezigheid van de studenten. Het zijn hele tolerante plekken. Daarentegen vind je in de naoorlogse tuinsteden veel meer een traditionele oriëntatie en krijgt die interculturaliteit een andere lading. Je ziet daar verschillende oriëntaties duidelijk botsen. Neem de Bijlmer, waar de postmoderne blanke Nederlander wordt geconfronteerd met de opklimmende Hindoestaanse familie. In het begin is dat nog leuk, maar op een gegeven moment ontstaan er toch onderhuidse irritaties en besluit de postmoderne groep te verkassen.'

De maakbare plek

In de tweede inleiding gaat Jos Gadet, werkzaam bij de Dienst Ruimtelijke Ordening in Amsterdam, in op de relatie tussen vrijetijdsontwikkelingen en de inrichting van de openbare ruimte. Momenteel doet hij onderzoek naar de woonwerkmilieus voor de creatieve kenniswerkers. De vraag 'wat is een betekenisvolle plek' is volgens Gadet een heel individueel vraagstuk. Kan er niettemin sprake zijn van collectief gedragen ruimtes of gebouwen? Aan de hand van het IBA Emscher Park laat Gadet zien dat de bevolking in het Ruhr-gebied aanvankelijk de iconen uit de industriële tijd wilde hebben. Eén burgemeester zag echter in dat deze een bepaalde waarde vertegenwoordigen en vocht voor het behoud van onder meer de 'gasometer'. Deze gashouder was door zijn omvang al een betekenisvolle ruimte op zich en kreeg nog een extra lading door het nieuwe gebruik voor kunstmanifestaties. 'Daarmee is dit gebouw een nieuw icoon voor het Ruhr-gebied geworden', aldus Gadet.

Vergelijkbare vraagstukken spelen in Amsterdam, waar onderzoek is gedaan naar betekenisvolle plekken voor jonge stedelingen. Waarom gaan zij naar bepaalde plekken toe en welke betekenis ontlenen zij daaraan? Daarbij werd onderscheid gemaakt naar drie verschillende subgroepen: studenten, jonge werkers en bohémiens. Deze groepen laten een sterk verschillend gedrag zien in de openbare ruimte. Studenten verkennen de stad, 'straat voor straat'. De werkers zijn er al langer, zij kennen de stad al beter. De bohémiens willen niet op plekken zitten waar de studenten en de werkers verblijven; zij zoeken eigen plekken. 'Deze groepen komen niet bij elkaar over de vloer.' Betekenisvolle plekken zijn daarmee voor de studenten van belang om stedeling te worden, voor de werkers om zich als stedeling te etaleren en voor de bohémiens om zich stedeling te voelen.

De plek en de inrichting van de openbare ruimte zijn volgens Gadet een belangrijk vestigingsmotief. 'De creatieve klasse zou compleet *footloose* zijn. Wij zien echter dat deze mensen op een leuke plek willen zitten.' Daarmee komt de vraag op welke plekken interessant zijn en of een plek 'maakbaar' is. Gadet laat een foto van de Amsterdamse Frans Halsstraat zien in de jaren zeventig; een straat in De Pijp met veel blik op straat. In een korte tijd heeft deze straat een complete metamorfose ondergaan. Studenten en allochtonen hebben de wijk ontdekt en bleken vreedzaam naast elkaar te kunnen leven. De buurt ging leven, café's kwamen erbij. De gemeente legde een belangrijke fietsroute door de straat, verbreedde de stoepen en plantte bomen. Uiteindelijk ontdekte ook de creatieve bedrijvigheid de straat.

Volgens Gadet moeten de milieus voor de creatieve klasse aan enkele eisen voldoen:

- men is op zoek naar herkenbare, begrensde eenheden. Het Prinseneiland is dus prima: men komt hier niet bij elkaar op visite, maar staat wel sterk tegen bedreigingen van buitenaf;
- er moet een afwisseling zijn van rustig en druk. Zo zijn de grachten rustig en ligt de drukke Utrechtsestraat om de hoek;
- menging. 'De sociale woningbouw aan de Nieuwe Houttuinen verdraagt zich goed met de chique Brouwersgracht. 'Daarom is de Haarlemmerdijk ook zo'n succes geworden.';
- aansprekende architectuur;
- bereikbaar te voet en per fiets;
- een groene, verzorgde aankleding van de openbare ruimte.

Niet in de laatste plaats ontstaat identiteit volgens Gadet door confrontatie: 'Wanneer we plekken maken waar interactie en uiteindelijk zelfs conflicten onmogelijk zijn, dan bannen we identiteit uit. Mensen moeten met elkaar worden geconfronteerd, daar leren ze van.'

Instrumenten die de overheid en andere partijen in handen hebben om dergelijke plekken te maken, zijn de inrichting van de openbare ruimte, het verkeersbeleid, het bevorderen van een fijnmazige, gemengde ontwikkeling, het samenvoegen van kleine woningen tot grotere, het bevorderen van differentiatie en het voorkomen van grootschalige plannen. Levendigheid begint bij diversiteit, te grote buurten staan daarmee op gespannen voet. 'Dat alles kan je als gemeente ook niet doen en dan krijg je dit.' Waarop Gadet een luchtfoto van Almere Buiten laat zien.

Cultuurhistorie als basis

In de derde inleiding wijst Paul Meurs, directeur van Urban Fabric, op het belang van de cultuurhistorie. Cultuurhistorie gaat wat hem betreft niet over de vorm (zoals de genoemde 'pancrasiaanse woningen'), maar over het lezen van de lagen van de stad. De lagen die onder een plek zitten en daar bij komen. De laatste tijd bespeurt Meurs een toenemende belangstelling voor cultuurhistorie, maar die ontwikkeling heeft ook zijn keerzijde: 'Terwijl de bouwmaschine doordendert krijgt cultuurhistorie soms de rol van witwas achteraf. Ontwikkelaars vinden cultuurhistorie nu iets dat ze blijkbaar moeten afvinken, zodat ze achteraf altijd kunnen

zeggen dat er een onderzoek naar heeft plaatsgevonden. Maar in de planontwikkeling zelf gebeurt er dan weinig mee. Wij maakten dat onlangs mee in Rotterdam; we hadden het vooronderzoek naar Pendrecht afgerond, maar de besluiten over de wijk bleken al te zijn genomen.' In Hoogvliet is hetzelfde gebeurd, zo vult Gert Jan te Velde aan: 'Eerst hebben ze het besluit genomen om alle woningen kleiner dan 50m² te slopen en vervolgens is bureau Crimson ingevlogen om de historie in kaart te brengen.' Volgens Meurs is dat niet handig: 'Eerst een sloopbesluit nemen en dan pas nadenken over de plek is niet slim. Andersom werkt het een stuk beter.'

In het verlengde hiervan maakt Meurs duidelijk dat cultuurhistorie iets anders is dan monumentenzorg. 'We moeten los komen van het zorgen voor het behoud van een plek. Cultuurhistorie betekent dat je kennis verzamelt over een plek en over de manier waarop die plek is ontstaan. Die kennis kun je vervolgens inzetten om een interessant woon- en leefmilieu te ontwikkelen.' Mede hierom moet cultuurhistorie vooral worden ingezet om de opgave goed te formuleren en het ontwerp te verrijken. Dat vereist wel dat cultuurhistorie een volwaardige plek aan de onderhandelingstafel krijgt, aldus Meurs. 'Nu wordt een cultuurhistorisch onderzoek uit de cultuurpot betaald; eigenlijk zou de woningbouwpot het moeten betalen.'

Ook bij de jonge gebieden van na de Tweede Wereldoorlog kan de cultuurhistorie haar diensten bewijzen. 'Met name naar de 20ste eeuwse plekken moet op een onbevungen manier worden gekeken. De meeste ruimte in dit land is in de 20ste eeuw gemaakt en daarom moeten we ons ook niet blindstaren op kaartbeelden uit bijvoorbeeld 1850. Hoe gaan wij daarbij te werk? Door te kijken naar de ruimtelijke compositie van een gebied en het verhaal erachter boven water te krijgen. Dan gaat het om de ontwerpopvattingen van destijds en de samenleving die men voor ogen had bij het ontwerpen. Het betekent niet dat we terug willen naar de oude situatie, maar dat je de ideeën van toen confronteert met de plannen van nu.'

Als voorbeeld noemt Meurs de wijk Mariahoeve in Den Haag, die hij op dit moment onderzoekt. In deze wijk blijkt sprake van duidelijk begrensde buurten en een zekere geleiding. 'Door te begrijpen hoe zo'n wijk in elkaar zit, kun je er ook beter dingen in veranderen. Wanneer je de ruimte snapt, kun je deze met verstand van zaken transformeren.' Volgens Meurs is de kennis over het gebouwde landschap van de 20ste eeuw nog nauwelijks ontsloten. 'We weten veel van de welvaartsstaat, maar niet van de ruimte waarin deze vorm kreeg.' Daar moet de komende jaren veel energie in worden gestoken, ook al omdat de naoorlogse voorraad snel veroudert en de samenleving snel verandert (vergrijzing, multiculturaliteit). Met als kanttekening dat de geschiedenis niet maakbaar is: 'Kijk naar het Holland Village dat ze in Japan hebben nagebouwd. Hoe goed dat ook is gedaan, het zal nooit echt Hoorn worden.'

Het belang van cultuurhistorie moet soms echt worden bevochten, zo geeft Meurs aan. Maar de bruikbaarheid van de methode is evident: 'Zelfs in wijken waar de bewoners weinig binding hebben met de wijk, kan het goed zijn om de historie van de wijk te onderzoeken en uit te dragen. Soms voelen mensen zich niet thuis in een wijk omdat ze de wijk niet begrijpen. Door de kwaliteiten en de structuren toe te lichten, kunnen mensen trots op hun plek worden. Omdat de naoorlogse wijken in één periode zijn gemaakt, hebben ze vaak ook maar één identiteit. Mensen hebben het gevoel daar in te verdrinken; ze kunnen hun eigen plekje er niet vinden. In tegenstelling tot een naoorlogs gebied als de Westelijke Tuinsteden biedt bijvoorbeeld een gebied als Amsterdam Noord een veel grotere verscheidenheid aan milieus. Daar is veel meer keuze mogelijk. Het komt ook voor dat mensen wel een gevoel voor de wijk hebben, maar het niet goed kunnen formuleren. Ook dan kan de cultuurhistorie aanknopingspunten aanreiken om je de wijk eigen te maken.'

Plannen met bewoners

Hoe er van onderop met de erfenis van de 20ste eeuw kan worden omgegaan, maakt Dennis Kaspori van The Maze Corporation duidelijk in de vierde en laatste inleiding. The Maze Corporation is van januari tot en met juni 2005 betrokken geweest bij het project Face Your World, een idee en initiatief van kunstenaar Jeanne van Heeswijk. Gedurende deze maanden leerde een aantal kinderen met behulp van een computer en praktijklessen wat er komt kijken bij het ontwerpen, presenteren en uitvoeren van een plein, in dit geval het Staalmanplein in Slotervaart. Met behulp van speciaal ontwikkelde software maakten ze samen met Jeanne van Heeswijk en de ontwerpafdeling van het stadsdeel een nieuw ontwerp voor het nog aan te leggen Staalmanpark.

Het is een vorm van stedelijke vernieuwing die volgens Kaspori snel aan belang wint. De grootschalige stedelijke vernieuwing loopt steeds meer vast en daarom is het een goed moment om te kijken naar een meer kleinschalige aanpak. 'We moeten meer oog krijgen voor de bestaande sociale en fysieke cultuur. Wat er nu is, heeft zeker een bepaalde potentie. Door ontmoeting, confrontatie en diversiteit te organiseren kun je stedelijkheid in dit soort gebieden creëren.' Evenals Meurs is Kaspori geïnteresseerd in het toevoegen van

een nieuwe laag aan deze gebieden. 'Dat vergt wel een omslag in het denken. Veel beleidsmakers denken vooral in vierkante meters, wanneer ze het over deze wijken hebben. Maar ons project laat juist zien dat je ook een heel ander instrumentarium kunt inzetten. Het gaat om het creëren van betrokkenheid in de buurt en om die betrokkenheid vervolgens door te zetten.' Door in een oud schoolgebouw in de buurt te gaan zitten werd het mogelijk om een permanent gesprek met de buurt aan te gaan. Het resulteerde uiteindelijk in een meerlaags ontwerp voor het nieuwe Staalmanpark: op een landschappelijke laag wordt een laag van objecten aangebracht die zich lenen voor sport, spel en ontmoeting. Het is de bedoeling dat deze objecten straks samen met de buurt worden gerealiseerd. Zo zal er een beeld van de 'Staalman' worden gemaakt, dat een functie kan krijgen als mascotte voor de buurt, zo geeft Jeanne van Heeswijk aan.

Tijdens het proces heeft Kaspori gemerkt dat creativiteit zeker niet voorbehouden is aan de creatieve klasse: 'Ook de bakker blijkt creatief te zijn; een vakman, die net zo goed kan bijdragen aan de culturele productie.' Op basis van dit project kan wellicht met de buurt ook het gesprek worden aangegaan over de stedelijke vernieuwing op een hoger schaalniveau, bijvoorbeeld voor de wijk als geheel. Uiteindelijk is het de bedoeling dat de begeleiders van dit project zichzelf overbodig maken en dat de buurt het zelf overneemt. De eerste tekenen zijn daarvan al zichtbaar.

Plenaire discussie

Tijdens de plenaire discussie komen verschillende thema's aan bod:

- het belang van de locatie. Kunnen betekenisvolle plekken alleen in de stad of ook daarbuiten worden gerealiseerd;
- de aard van de ingrepen. Moet je veel of weinig doen om een plek betekenis te geven? En gaat het dan vooral om het programma en de functie of juist om de fysieke ingreep?
- de kwestie van sturing en de mate waarin je plekken van bovenaf kunt aansturen. Oftewel: kunnen mensen een bepaalde identiteit tot stand brengen of moet dat toch in collectief verband plaatsvinden?;
- nieuwe benaderingen zoals cultuurhistorische analyses en het ontwikkelen van plekken met bewoners. Kunnen deze principes worden vervlochten met de dagelijkse praktijk van stedelijke (her)ontwikkeling in de naoorlogse herstructureringsgebieden, of blijft hier toch sprake van verschijnselen in de marge;
- het belang van samenhang. Hoer verhouden kleine projecten voor nieuwe plekken zich tot de identiteit op een hoger schaalniveau;
- de rol van het geld. Kunnen er ook betekenisvolle plekken worden gemaakt zonder dat er sponsors en andere instrumenten aan te pas komen?

Deze thema's worden hieronder behandeld.

Het belang van de locatie

Is het maken van plekken met een bijzondere betekenis voorbehouden aan centraalstedelijke locaties? Op de kritiek van Paul Meurs dat zijn verhaal vooral een binnenstadsverhaal is, laat Jos Gadet zien dat zijn benadering ook geldt voor bijvoorbeeld een buurt als de Van der Pekbuurt in Amsterdam Noord. Deze buurt kan in de nabije toekomst in beeld komen als betekenisvolle plek, zo argumenteert Gadet. 'Dat gebied ligt goed ten opzichte van de stad, de architectuur is mooi, het ligt vlakbij de Noord-Zuidlijn. Je kan nu al zien dat het daar straks gaat gebeuren. Zowel van bovenaf als van onderop kun je daar initiatieven verwachten. Op dit moment is het nog een achterstandsbuurt, maar dat kan over 15 jaar heel anders zijn.' Anderen wijzen erop dat er nu inderdaad in Noord door sommige partijen al strategische aankopen voor de lange termijn worden gedaan, die inspelen op de mogelijke waardegroei van het gebied.

Naar aanleiding van de inleiding van Roel Schoemaker over creatieve milieus wordt de vraag opgeworpen of hiervan ook sprake kan zijn in bijvoorbeeld een stad als Ede. Volgens Schoemaker is het leefstijlenmodel zeker bruikbaar om de ontwikkeling van woongebieden mee aan te sturen. Hij noemt als voorbeeld de herontwikkeling van het ENKA-terrein en een kazerneterrein in Ede. Voor beide is het de vraag of hierop stedelijke milieus kunnen worden gerealiseerd. Uit onderzoek naar de leefstijlen in Ede bleek dat de traditionelen en gemaksgoerïenteerde sterk in de meerderheid zijn. 'Deze mensen vinden die oude ENKA-gebouwen gewoon niet mooi. Zij hebben meer met de traditionele tuindorpen die hier zijn gebouwd. Moet je die oude fabrieksgebouwen dan wel willen behouden? Of slaag je erin om andere groepen naar Ede te trekken die dit soort milieus wel waarderen, zoals de kosmopolieten? In dat geval moet je daar wel de nodige randvoorwaarden voor creëren.'

Dat je je hierin toch lelijk kunt vergissen, wordt duidelijk uit een ervaring van Anco van der Veen ter plekke: 'Ik mocht een keer een projectontwikkelaar adviseren over de bouw van stadswoningen in een buitenwijk van Ede. Omdat volgens onderzoeken als deze er te weinig stadse huishoudens in Ede zijn en we zelf ook het product niet zagen zitten, hebben we het de ontwikkelaar afgeraden. Hij zette toch door en uiteindelijk was dit project als eerste verkocht.'

Cijfers en onderzoeken zeggen dus blijkbaar niet alles. Dat vindt ook Judith Godijn: 'Ik heb er moeite mee dat een stad als Utrecht creatief wordt genoemd in dit soort onderzoeken, terwijl er naar mijn idee juist weinig vernieuwing van uitgaat en het een redelijke conservatief milieu is. Hetzelfde geldt voor het gelijkstellen van een bepaalde sociaal-economische klasse in de stad met het predikaat creatief. Dat is te gemakkelijk. Alsof dat de enige groep is waar vernieuwend wordt gedacht.'

Maar kan een bijzondere plek ook bijvoorbeeld in een groeistad als Almere ontstaan? Deze stad is geen enthousiast voorstander van confrontatie in de openbare ruimte, een van de elementen die Gadet benadrukte, zo geeft Zef Hemel aan. 'In Almere geldt een samenscholingsverbod. De enige plek waar jongeren nog kunnen samenkomen om een blowtje te doen is onder de Paviljoens, omdat dat privé-terrein is. Lekker blowen met meer dan drie mag alleen daar.'

Anco van der Veen vindt de discussie over bijzondere plekken wel degelijk te stedelijk. Zij pleit ervoor identiteiten met een positieve betekenis toe te voegen aan wijken die het moeilijk hebben, zoals de jaren 70 wijken in de voormalige groeikernen. 'Je moet de aanwezige onderstroom bij bewoners faciliteren en dat is best moeilijk. Deze mensen hebben vaak niet bewust voor deze plek gekozen en hoe krijg je ze dan toch mee.' Als voorbeeld noemt Van der Veen een wijk in Heerhugowaard: 'Veel mensen houden daar van tuinieren. Dat maken we ze nu niet eenvoudig in onze manier van stedenbouw bedrijven. We hanteren teveel het principe dat "niemand er slechter van mag worden" en verbieden eerder dan dat we zaken toestaan. Maar dergelijke signalen zou je kunnen gebruiken om de wijk meer identiteit te geven. Waarom dan als corporatie niet investeren in de bouw van een kas; daar kun je mensen mee mobiliseren. In vrije sectorwijken doen we dit wel; daar leggen we wel een golfterrein aan.'

De aard van de ingrepen

Moet je veel of weinig doen om een plek betekenis te geven? En gaat het dan vooral om het programma en de functie of juist om de fysieke ingreep? De aanwezigen verschillen hierover van mening. Volgens Anco van der Veen is het met fysieke middelen goed mogelijk om een plek met een eigen identiteit te maken. 'Wanneer je de Karl Marx Hof in Wenen ziet, dat zijn 1.500 woningen met één uitstraling. Die schaal maakt het blijkbaar mogelijk om iets van betekenis te maken. Dit zijn wijken die veelal in één hand, door één opdrachtgever zijn gerealiseerd. Met de huidige manier van ontwikkelen is dat onmogelijk. Dan hebben we het over projecten van 20 tot 80 woningen en noemen dat woonmilieudifferentiatie. Dat is frustrerend.' Ook de kwaliteit van het gemaakte is hierbij van belang, zo wordt gezegd door Marlies de Nijs: 'Aan de meeste geslaagde wijken van Amsterdam zoals het KNSM-eiland en het GWL-terrein kun je zien dat hoe beter je zo'n gebied maakt, hoe langer het goed blijft.'

Anderen geven aan dat je ook met kleine middelen ver kunt komen. Een oude foto van de Frans Halsstraat, getoond door Jos Gadet, dient daarbij als voorbeeld, aldus Zef Hemel: 'Dat is de essentie. Een oude straat in De Pijp, saai en karakterloos. Maar die straat zelf is niet wezenlijk veranderd. Ook de woningen zijn er nog altijd even klein. Het is vooral dat wij een andere betekenis zijn gaan geven aan die straat. Blijkbaar kunnen wij die betekenis beïnvloeden.' Joris Voorn is het daar mee eens: 'In Barcelona hebben ze aan sommige pleinen een andere betekenis gegeven door er een paar voetballijnen op te tekenen. Daarmee was het project compleet; de buurt werd er enorm door geactiveerd. Zo'n programma is veel belangrijker dan het neerzetten van bijvoorbeeld een gebouw.'

Waarna wordt gediscussieerd over de vraag waar bij een project als de Sloterplas nu eerst in zou moeten worden geïnvesteerd. Duidelijk is dat de Sloterplas nu weinig gebruikt wordt. Aan de waterkwaliteit kan het niet liggen; die wordt steeds beter. Feit is ook dat er weinig initiatieven aan de oevers worden ontplooid, dat de veelal allochtone bewoners geen interesse hebben in water, dat vernieuwingsplannen zijn gesneuveld in de gemeenteraad. Niettemin liggen er kansen, zoals in het opschonen van het aangrenzende park en het organiseren van culturele manifestaties, zoals het recente 'Waterval'. Renée Schoonbeek vindt dat je eerst 'een paar miljoen in het park moet stoppen, dan komt het met die omliggende wijken ook wel goed. Zorg dat je mensen van buiten naar het park toe brengt, breng de uitwisseling op gang, maak het van iedereen.' Anderen zoals Jeanne van Heeswijk bepleiten de omgekeerde volgorde: pak eerst de pleinen in de buurten aan, dan komt het met het park ook wel goed. Weer anderen zoals Eric van der Kooij betwijfelen dergelijke onderlinge relaties: 'Het maken van een mooi park lost de problemen in de wijken niet op.'

Eric Amory wijst nogmaals op zijn café aan de Sloterplas: 'Terwijl die hele grote vernieuwingsoperatie in de Westelijke Tuinsteden aan de gang is, gebeurt er opvallend genoeg op deze plek niets. Dan denk ik: ga hiermee aan de slag. Over de vernieuwing van de Westelijke Tuinsteden worden dikke rapporten geschreven, maar die gaan allemaal over de grote ingrepen. Ze vertellen niet hoe je met kleine ingrepen ook iets kunt bereiken. Men kiest voor sloop – per definitie de moeilijkste weg – terwijl het hier voor het oprapen ligt!' Stanja van Mierlo zou het wel zien zitten: 'Je moet hier geen yuppenpaleis van maken. Eerder zou je met de buurt samen iets moeten doen. Hoe maak je het hier leefbaar? Dat is wat anders dan *copy paste* een succesformule die elders heeft gewerkt in te voeren. Je bent sterk afhankelijk van de creativiteit van de mensen die met zo'n plek aan de gang willen gaan.'

Laat mensen vrij

Een belangrijk deel van het beraad concentreert zich op de hoe-vraag. In de woorden van voorzitter Pieter Hilhorst: 'Jullie zijn allemaal ingenieurs in het diepst van jullie gedachten. Hoe gaan jullie hetgeen hier is gezegd regelen in jullie praktijk? Blijft het denken over plekken een bezigheid in de marge of vindt het ingang in de gangbare praktijk? Wat is de interventie van deze bijeenkomst?' Zijn stelling is dat juist in Nederland zoveel over de identiteit van plekken wordt gepraat, omdat dit land is over-gereguleerd. In landen met veel minder regels worden de plekken gewoon gemaakt. Dat gaat Gert Jan te Velde te ver: 'In Nederland mogen we trots zijn op de collectieve zorg voor de kwaliteit van de woonomgeving. Dat dit leidt tot het dooddrukken van initiatieven is natuurlijk wel jammer.' De oproep tot actie valt ook bij anderen verkeerd. Renée Schoonbeek: 'Dat is weer typerend voor een discussie als deze: de analyse wordt direct gekoppeld aan de vraag: wat doen we er nu aan? Terwijl ik denk: laten we nu eerst goed de analyse doen - bijvoorbeeld in de naoorlogse woongebieden - en die niet meteen in acties vertalen. Waarom moet alles gelijk in een raamwerk worden gegoten?'

In het verlengde van deze constatering wordt gediscussieerd over de mate waarin je plekken van bovenaf kunt aansturen. Oftewel: kunnen mensen een bepaalde identiteit tot stand brengen of moet dat toch in collectief verband plaatsvinden? Zo wordt gezegd dat creatieve mensen vooral ruimte nodig hebben; niet alleen ruimte in fysieke zin, maar ook figuurlijk. Stanja van Mierlo benadrukt nog maar eens dat het hier niet per se hoeft te gaan om mensen uit de creatieve sector: 'Laat mensen veel meer zelf hun gang gaan. Dan zul je merken dat ook mensen die niet tot de creatieve klasse behoren heel creatief kunnen zijn. We bemoeien ons er nu teveel mee. Hoe wij IJburg ontwikkelen: dat is enorm creativiteit-dodend. Neem een voorbeeld aan de Grachtengordel: daar lees je individuele creativiteit aan af. Of het Prinseneiland: daar was in het begin ook veel vrijheid voor de kunstenaars die daar gingen wonen. Ze konden daar goedkoop leven. Juist doordat die groep daar is gaan wonen en de uitstraling op de omgeving, kan de stad als geheel daar nu geld aan verdienen. Het maakt de stad aantrekkelijker.' De conclusie van Van Mierlo: overheid, blijf er af. 'Dat is nou *slow city planning*: laat het bezinken, laat het ontstaan.' De locatie waar dit beraad plaatsvindt, wordt als voorbeeld genoemd. De Olmenhorst is zo'n plek die zich zelfstandig ontwikkelt, ver verwijderd van de wereld van de beleidsmakers.

Ook door andere aanwezigen wordt gepleit voor een terughoudend publiek optreden. Eric van der Kooij: 'Het is goed om initiatieven aan te moedigen die geen groot planningsapparaat of dure adviesbureaus vergen. Daarmee kan de ondernemingsgeest in een buurt worden aangeboord. Tegelijkertijd is het van belang om voor de stad als geheel een duurzame kwaliteit te realiseren.' Dat kan betekenen dat de overheid veel ruimte laat voor particulier initiatief, maar tegelijkertijd zelf de kwaliteit van de openbare ruimte bewaakt. Nicola Körnig: 'Regel alleen de dingen die er echt toe doen. Dat betekent dat je moet definiëren op welke elementen je als overheid invloed hebt en waarop niet. Wees als overheid selectiever in wat je wel en niet moet doen. Vervolgens moet je ook anderen duidelijk maken waar hun verantwoordelijkheden liggen.' David Hamers noemt in dit kader vooral het belang van de goede timing: 'De timing van de prikkel die de overheid kan toedienen, dat is essentieel. Op het juiste moment inhaken op hetgeen er al leeft en dan iets stimulerends inbrengen.'

Anderen wijzen erop dat de overheid niet zozeer de ontwikkeling van bepaalde plekken kan sturen, maar deze wel kan begeleiden. Jos Gadet: 'De Frans Halsstraat is opgekomen toen ondernemers de behoefte hadden iets aan de straat te doen. Als overheid moet je dan in de gaten hebben dat er iets gaande is en vervolgens moet je de instrumenten die je hebt op het juiste moment inzetten. Zo kun je te hulp schieten.' Ook wordt gewezen op het belang van bevlogen personen. Jos Gadet vervolgt hierover: 'Voor het succes van de Haarlemmerstraat is zeker ook bepalend geweest dat er aan de Brouwersgracht enthousiaste particulieren panden gingen opknappen. Dat gaf weer draagvlak voor nieuwe voorzieningen in de

Haarlemmerstraat. Die zaken staan met elkaar in verband. Vervolgens is het zaak om die dynamiek te zien en de enthousiaste straatmanager van de Haarlemmerstraat een duwtje in de rug te geven.'

In het verlengde hiervan is het de vraag wat de bijdrage kan zijn van andere betrokken partijen, zoals de woningcorporaties, in het creëren van betekenisvolle plekken. Sommigen vinden dat ook de corporaties hierin terughoudend moeten zijn. Christien Krikke: 'Probeer te analyseren wanneer regels beperkend werken of juist faciliterend. En laat de bewoners het vervolgens zelf ontdekken. Buiten gebeurt het en denk met ze mee. Probeer het niet teveel in kaders vast te leggen.' Eric van der Kooij gaat hierin mee: 'Het zou goed zijn wanneer corporaties de bedrijfsruimtes die ze realiseren ook een tijdje leeg durven te laten staan. Nu zie je vaak dat het snel wordt omgezet in woningbouw, wanneer de verhuur niet goed loopt.'

Dennis Kaspori wijst erop dat bepaalde belangen tegenstrijdig kunnen zijn: 'Veel hangt ervan af welke partij de visie voor een bepaald gebied opstelt. In Nieuw-Crooswijk in Rotterdam speelt met name het belang van de gemeente om de middengroepen vast te houden voor de stad. Het opstellen van de visie wordt daarbij overgelaten aan de markt. Dan zie je dat het gevaar groot is dat men voorbij gaat aan de betekenis van de plek.'

In de marge?

De presentaties van Meurs en Kaspori hebben betrekking op een andere manier van stedelijke vernieuwing, met name in de naoorlogse woongebieden. De uitgangspunten hiervan kunnen op instemming van de aanwezigen rekenen. De vraag is wel hoe de principes van beide benaderingen kunnen worden vervlochten met de dagelijkse praktijk van stedelijke (her)ontwikkeling in de naoorlogse herstructureringsgebieden. Of blijft hier toch sprake van verschijnselen in de marge, hoe goed de bedoelingen ook zijn? Met die laatste stelling blijkt een aantal aanwezigen het duidelijk niet eens. Eric van der Kooij wijst op de signalen van politici in de vernieuwingsgebieden, die aangeven dat het zo niet verder kan: 'De fysieke vernieuwing komt niet van de grond door de economische recessie. Bovendien is duidelijk geworden dat het aantrekken van meer kapitaalkrachtige groepen van buiten niet lukt. We moeten het doen voor de mensen die nu al in de buurt aanwezig zijn. De koers wijzigt zich in de richting van sociale en meer kleinschalige vernieuwing en dat is terecht. Wel moet er nog het nodige worden geïnvesteerd in de openbare ruimte, maar projecten als deze in Slotervaart kunnen daar zeker aan bijdragen.'

Niettemin moet er nog een forse omslag plaatsvinden in de waardering voor de bestaande structuur en de bestaande plekken in de naoorlogse woongebieden. Op de vraag van Pieter Hilhorst of de naoorlogse wijken niet juist worden gesloopt omdat er geen binding mee bestaat, komt een ontkennend antwoord. Eric van der Kooij: 'Het besluit tot sloop is vooral ingegeven door de veroudering van de woningvoorraad. Dat is een puur economische afweging van de woningcorporaties.'

Gert Jan te Velde wijst op het belang van de factor tijd: 'Je moet met een andere bril naar deze gebieden kijken. Niet met de bril zoals er naar de 19de eeuwse wijken zoals De Pijp wordt gekeken. Het gaat hier om jonge wijken; geef ze kans om te groeien en volwassen te worden. Alles wegpoetsen is een gevaar, dan moet je weer helemaal overnieuw beginnen. Het bestaande gebruiken is veel vruchtbaarder. De meerlagigheid moet zich ontwikkelen.' Bovendien moeten de feitelijke kenmerken van een gebied en de appreciatie ervan duidelijk worden onderscheiden, aldus Marlies de Nijs: 'In Buitenveldert wil opvallend genoeg iedereen wonen, terwijl de woningen niet verschillen van die in Kanaleneiland of de Westelijke Tuinsteden. Blijkbaar gaat het hier om meer dan alleen het ruimtelijke verhaal.' Ook de aard van de bewoners is van belang, zo geeft Van der Kooij aan: 'Je moet een goed onderscheid maken naar de verschillende soorten bewoners in deze wijken. Je hebt de bewoners die er destijds zijn komen wonen en de nieuwe bewoners. Zij kunnen de wijk op hele verschillende manieren ervaren en je moet ze op verschillende manieren benaderen.'

Belang van samenhang

Voor kleinschalige projecten die van onderop ontstaan lijkt er dus niets dan lof te bestaan, maar is daar alles mee gezegd? Hoe zit het dan met de identiteit op het hoger schaalniveau? Paul Meurs waarschuwt ervoor dat het louter uitvoeren van kleine projecten ook de samenhang van een ensemble of een buurt kan aantasten. Met name de zogenaamde tussenschaal staat in veel wijken op de tocht: 'De tussenschalen herkennen we niet meer. Deze zorgen juist voor de samenhang en de geleiding in de wijk. Juist dat schaalniveau zou je in de planontwikkeling weer moeten versterken.'

Coen Kamstra benadrukt de waarde van een goed stedenbouwkundig plan, maar koppelt daar wel nadrukkelijk de randvoorwaarde van flexibiliteit aan: 'Stedenbouw kun je niet vergeten; de structuur moet aan de basis wel goed zijn. We zijn alleen geneigd om een stedenbouwkundig plan - wanneer het er eenmaal ligt

- heel snel in te gaan vullen, omdat iedereen zijn geld wil terugverdienen. Dat beseft heeft dit beraad me wel bijgebracht: het moet gewoon allemaal langzamer. Vorige week deed ikzelf nog druk mee aan het snel invullen, maar dat moet anders.' Waarbij als kanttekening wordt geplaatst door David Hamers dat stedenbouwkundige plannen vooral ook rekkelijk moeten zijn, ze moeten veranderingen kunnen accommoderen. De wijken uit de jaren zeventig hebben die flexibiliteit bijvoorbeeld niet, net zomin als de Vinex-locaties, zo maakt Roel Schoemaker duidelijk.

Daarbij komt de vraag op in hoeverre de (her)ontwikkeling van een bepaald gebied moet worden dichtgetimmerd. Renée Schoonbeek pleit in dit verband voor meer ruimte voor de markt: 'Wanneer je in je stedenbouwkundige plannen teveel vastlegt, dan roep je bepaalde ontwikkelingen ook over jezelf af. Er vindt nog teveel blauwdrukplanning plaats. Je moet juist meer ruimte laten om te kunnen inspringen op nieuwe ontwikkelingen en voortschrijdende inzichten.' Jeanne van Heeswijk is het daar mee eens: 'Het is niet erg om een visie te ontwikkelen, maar je moet wel het lef hebben om tussentijds te durven bijstellen.'

Geld staat in de weg

Tussen droom en daad staan vaak wetten in de weg en praktische bezwaren, zo dichte Elsschot al. Een knelpunt bij het maken van bijzondere plekken - alle goede intenties ten spijt - wordt gevormd door de wens om alles te 'vermarkten', zo geeft Stanja van Mierlo aan. 'Het gaat altijd over geld en sponsors. Maar de samenleving is juist op zoek naar plekken waar het even niet over geld gaat, waar sprake is van iets idyllisch, een zekere verstillings. Maar dat zit nog niet in de hoofden van alle consortia.' Het is daarom vooral belangrijk om het ondernemerschap van onderop kansen te geven: 'Maar wanneer je een klein festival in een buurt wilt organiseren, heb je al gauw twee adviseurs en twee advocaten nodig om het overleg met de gemeente te voeren. Dan smoren er veel initiatieven. Gemeenten zullen erover moeten nadenken hoe ze omgaan met de kleine initiatieven: het volleybalveldje, het terrasje. Ik moet nu Blijburg opgeven, waarom? Juist die dingen geven hart aan een buurt en zorgen ervoor dat mensen in een buurt willen blijven. Maar er is een collectief gebrek aan lef om risico's te nemen en aan durf om dingen mogelijk te maken.' Er moet veel scepsis worden overwonnen om deze projecten te laten slagen, vindt ook Dennis Kaspori: 'Om het project Face the World te laten starten, hebben we een jaar met de deelgemeente moeten onderhandelen. Dan hoor je eerst: "er komt toch niemand". Het kost veel tijd om die houding om te buigen. Vervolgens blijkt je ineens een groep jongeren tegen het lijf te lopen die graag willen meedenken. Zo ontstaat er een vliegwieleffect.'

Tot besluit

Bij het slot van het beraad geven twee van de Forum-bestuurders aan wat zij meenemen uit deze discussie. Bert van Delden, adviseur van Forum, neemt mee uit dit beraad dat de bemoeienis van de overheid en anderen selectief moet zijn: '90% van de bewoners woont tevreden. Onze inzet moet gericht zijn op de resterende 10%'. Daarnaast is differentiatie van belang: Ede is geen Amsterdam en daar moet je de analyse op aanpassen. Zijn derde conclusie: het gaat om meer dan de stenen alleen. 'Het gaat net zo goed om thema's als het sociale, de verbinding met veiligheid en de aanpasbaarheid. Twee cruciale vragen daarbij zijn het schaalniveau en het maken van de goede mix tussen publiek en privaat. Corporaties beschikken bijvoorbeeld over forse vermogens; hoe zetten ze die in? Dat zijn voor ons de *breinbrekers*. VROM heeft zelf 300 à 400 miljoen in de stedelijke vernieuwing te besteden; daarmee willen we de vernieuwing aan de praat krijgen, zonder sjablonen op te leggen. En hoe zorgen we ervoor dat dingen doorgaan. Dat het strandje van Blijburg nu alweer moet wijken, dat is toch jammer.' Forum-bestuurslid Anco van der Veen neemt uit het beraad de conclusie mee dat je veel kan bereiken bij het creëren van betekenisvolle plekken, maar dat je wel afhankelijk bent van de inzet van mensen. 'Op dit moment werken er niet op alle plekken voldoende mensen die iets willen bereiken.'

AGENDA

Geannoteerde agenda voor het Jong Forum Beraad over het thema 'Over de betekenis van plekken' gehouden op vrijdagmiddag en -avond 23 september 2005 in de boerderij op Landgoed 'De Olmenhorst' te Lisserbroek.

Bij de transformatie van lastige gebieden in de stad gaat het niet alleen om fysieke herstructurering, gewijzigde programmering of verbeterde ruimtelijke positionering door de introductie van nieuwe infrastructuur, maar ook en vooral om nieuwe culturele betekenisgeving. Sterker, gebruik en geschiedenis, herinneringen en emoties die aan gebieden kleven, spelen bij transformatie een nauwelijks te onderschatten rol. Beelden in de hoofden van mensen over plekken zijn hardnekkig en verhinderen dikwijls nieuw (gewenst) gebruik. In die gevallen moeten ze worden aangepast om de gewenste transformatie mogelijk te maken. Gevoel voor de plek is in veranderingstrategieën essentieel.

Echter, oordelen van mensen (en investeerders) over plekken in de stad laten zich niet gemakkelijk wijzigen. Vooroordelen worden voortdurend bevestigd, zeker als het om slechte buurten gaat. Toch kan een volksbuurt als de Jordaan of een De Pijp op slag van positie veranderen en immens populair worden. Dergelijke spontane transformaties lijken niettemin eerder uitzondering dan regel. Om hardnekkige oordelen te beïnvloeden zoeken stadsplanners hun heil steeds vaker in de introductie van krachtige, onconventionele symbolen. Denk aan de nieuwe publieke ruimten in Barcelona, het Guggenheim Museum in Bilbao, het TGV-station in Lille, de brug van Calatrava in Sevilla, het Parc de la Villette in Parijs, het drijvende zwembad in de Spree in Berlijn, Hotel New York op de Kop van Zuid in Rotterdam, de stadsbibliotheek op het Céramiqueterrein in Maastricht. Het kan kennelijk evengoed een plein, een museum, een station, een park, een brug, een zwembad of een hotel zijn – de functie lijkt er niet echt toe te doen, het symbolische gehalte van het nieuw geïntroduceerde element des te meer. Dublin met zijn aanpak van Temple Bar laat zien dat ook authenticiteit een beproefd middel kan zijn om transformatie succesvol te laten verlopen. Andere steden volstaan met citymarketing of citybranding, maar zoeken daarbij dikwijls toch weer aansluiting bij symbolen die de kwaliteit van plekken kunnen duiden.

Tegen deze achtergrond houdt de stichting Forum voor Stedelijke Vernieuwing een Jong Forum Beraad over het thema 'Over de betekenis van plekken'.

Het beraad heeft een exploratief karakter en zal het onderwerp breed aansnijden. Deze (bijna) niet-fysieke dimensie van transformatie wil Jong Forum in een eerste bijeenkomst nader onderzoeken. Welke beproefde symbolen zijn succesvol gebleken? Zou een school, een benzinepomp ook het gewenste effect kunnen sorteren? Zo ja, hoe? Kan een symbool meerdere malen worden gebruikt?

Hoe origineel dient men te zijn? Welke rol speelt architectuur hierin? Biedt cultuurhistorie de meest geschikte ingang? Hoever kan men hierin gaan? Anders gezegd, nu de ruimtelijke opgave steeds meer verschuift naar transformatie wordt het zaak deze culturele dimensie van de gebouwde omgeving te beïnvloeden door het abstracte begrip 'ruimte' te vervangen door het concretere begrip 'plek' en te bezien op welke wijze mensen plekken anders kunnen gaan waarderen.

Globaal ziet de agenda voor het Jong Forum Beraad er als volgt uit:

14.00 - 14.05 uur	welkomstwoord door drs. Anco van der Veen, lid Dagelijks Bestuur Forum voor Stedelijke Vernieuwing
14.05 - 14.30 uur	opening door drs. Pieter Hilhorst, voorzitter Jong Forum Beraad
14.30 - 14.45 uur	zienswijze drs. Roel Schoemaker, Motivaction International (citybranding / leefstijlen)
14.45 - 15.15 uur	discussie
15.15 - 15.30 uur	zienswijze dr. Jos Gadet, Gemeente Amsterdam, DRO (sociaal)
15.30 - 16.00 uur	discussie
16.00 - 16.15 uur	theepauze
16.15 - 16.30 uur	zienswijze dr. ir. Paul Meurs, Urban Fabric (cultuurhistorie)
16.30 - 17.00 uur	discussie
17.15 - 17.30 uur	zienswijze ir. Dennis Kaspori, The Maze Corporation (ontwerp)
17.30 - 18.00 uur	discussie
18.00 - 19.30 uur	aperitief en diner
19.30 - 21.30 uur	afsluitende, kaderende discussie en stellingname: -waarom wil je het -kan je het plannen -wat zijn de 'do's and don'ts'
21.30 - 22.30 uur	borrel

DEELNEMERS

Ir. E. Amory	Amory + Jurriëns Concept en Projectmanagement
Drs. A.Th. van Delden	Ministerie van VROM / Forum
Mw. drs. I.M. Drontmann	KEI kenniscentrum stedelijke vernieuwing
Dr. J. Gadet	Gemeente Amsterdam
J.P.C. Glissenaar	BAR Architects
Mw. drs. J. Godijn	Bureau Companen
Drs. K.B. de Graaf	Vastgoedcommunicatie
Dr. D.A.F. Hamers	Ruimtelijk Planbureau
Mw. J. van Heeswijk	Kunstenaar
Dr. J.J.M. Hemel	Gemeente Amsterdam / Forum
Drs. P. Hilhorst	De Volkskrant / Publicist
Ir. C. Kampstra	FARO architecten
Ir. D. Kaspori	The Maze Corporation
Drs. V. Kompier	de Architecten Cie
E. van der Kooij	Gemeente Amsterdam
Mw. ir. N. Körnig	Gemeente Den Haag
Mw. drs. C. Krikke	DHV Ruimte en Mobiliteit
Dr. ir. P.H. Meurs	Urban Fabric
Mw. S. van Mierlo	Blijburg aan zee
Mw. ir. M. de Nijs	Gemeente Utrecht
Drs. H.A. Renders	ECORYS Nederland
Drs. R. Schoemaker	Motivaction International
Mw. drs. R.Y.S. Schoonbeek	Bouwfonds MAB Ontwikkeling
Mw. drs. A.C. van der Veen	Woonwaard Noord Kennemerland / Forum
Ir. G.J. te Velde	Van Schagen Architecten
J.W.M. Venhuizen	Bureau Venhuizen
Mw. C.E. van Vlodrop	Forum
J. Voorn	DJ / Producer

ENKELE GEGEVENS OVER HET FORUM VOOR STEDELIJKE VERNIEUWING

De stichting Forum voor Stedelijke vernieuwing – opgericht in 1983 – stelt zich ten doel een bijdrage te leveren aan het inzicht in de specifieke positie en de sterke en zwakke punten van de stad. In samenhang daarmee wil het Forum de ontwikkeling stimuleren van een stedelijk vernieuwingsbeleid, dat is gericht op de bestrijding van sociale en materiële verpaupering en op een (re)vitalisering van de initiërende en stimulerende functies die de steden op velerlei gebied voor uiteenlopende betrokkenen (kunnen) vervullen. Dit betekent dat het Forum, naast de stedelijke fysieke omgeving, ook de stedelijke economische structuur, het sociaal-culturele klimaat in de steden en de organisatie van het bestuur van de steden tot zijn aandachtsgebied rekent.

Het Forum is opgericht ten behoeve van alle organisaties en personen die bij de stedelijke vernieuwing zijn betrokken. Derhalve behoren niet alleen overheidsorganisaties, politici en ambtenaren, maar ook (vertegenwoordigers van) private organisaties, publicisten, wetenschappers en 'stedelingen' tot de doelgroep van het Forum.

In algemene zin probeert het Forum zijn doelstelling te realiseren door te functioneren als platform voor de tot zijn doelgroep behorende organisaties en personen. Het Forum organiseert daartoe allereerst zogenaamde Breed Beraden. Tijdens de Breed Beraden wordt door een per beraad wisselend gezelschap van personen, die betrokken zijn bij de stedelijke vernieuwing, gesproken over ontwikkelingen, problemen en strategieën die van belang zijn voor de revitalisering van de steden.

Thema's Breed Beraden:

- economische revitalisering van de steden
- sociale en culturele revitalisering van de steden
- stedelijke vernieuwing en bestuurlijk-financiële verhoudingen
- stedelijk beheer
- stedelijke vernieuwing en informele economie
- stedelijke vernieuwing en openbare orde en veiligheid
- investeren in de stad
- public-private partnership
- flexibilisering van de geldstromen in de volkshuisvesting
- stedelijke vernieuwing en de randstad
- stedelijke vernieuwing en stadsvernieuwing in de jaren negentig
- publiek-private samenwerking bij de ontwikkeling van stedelijke vernieuwingsprojecten in middelgrote steden
- de financiering van de volkshuisvesting in de jaren negentig
- naar een actief, integraal beheer van de na-oorlogse wijken
- stedelijke vernieuwing en het bestuur in grootstedelijke gebieden
- stedelijke vernieuwing en de bestrijding van sociale en materiële verpaupering
- stedelijke vernieuwing in de periode 1990 – 1994
- stedelijke vernieuwing en architectuur
- stedelijke vernieuwing en milieubeheer
- stedelijke vernieuwing en de ontwikkeling van woningen in de sociale marktsector
- de relatie tussen gemeenten en woningcorporaties op lokaal niveau
- gerichte intensivering van ruimtelijke investeringen: mogelijkheden en beperkingen
- stedelijke vernieuwingsprojecten: hoe verder?
- de communicatie van de stedelijke vernieuwing
- financiële verhouding tussen de centrale overheid en de stedelijke overheden
- de toekomst van de knooppunten
- 'Belstato'
- stedelijke vernieuwing en projectontwikkeling
- stedelijke vernieuwing en de multiculturele stad
- beweeglijke burgers en stedelijke vernieuwing
- Europese eenwording, veranderende verzorgingsstaten en de stedelijke en bestuurlijke inrichting in Nederland

- stedelijke vernieuwing en openbaar vervoer
- het beeld van de VINEX-locaties
- de consequenties van het nieuwe beleid inzake perifere en grootschalige detailhandels-vestigingen voor de binnensteden
- stedelijke vernieuwing en de ontwikkeling van vraag en aanbod op het gebied van de volkshuisvesting
- stedelijke vernieuwing en het nieuwe Grote Stedenbeleid
- de herontwikkeling van vroeg-naoorlogse wijken
- de ontwikkeling van de IJ-oever
- stedelijke vernieuwing, vergrijzing en modernisering van de ouderenzorg
- stedelijke vernieuwing en de vernieuwing van het bestuur
- Zuidvleugel van de Randstad
- investeren in de bereikbaarheid van de steden
- herijking Belstato: de stedelijke vernieuwings- en beheeropgave in perspectief
- stedelijke vernieuwing en publiek-private samenwerking: voortschrijdende inzichten?
- stedelijke vernieuwing, materiële armoede en sociaal isolement
- stedelijke vernieuwing en Nederland 2030
- stedelijke vernieuwing en de 24-uurs economie
- stad zonder horizon
- investeren in stedelijke gebieden
- aan het werk met het Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing
- TNLI: kansen en bedreigingen voor de vernieuwing van onze steden
- de educatieve stad
- ruimtelijke ontwikkeling en stedelijke vernieuwing
- sociaal investeren in steden
- de toekomstige ordening in de woonsector
- stedelijke vernieuwing en grondbeleid
- Het Nationaal Verkeers- en Vervoersplan en Stedelijke Vernieuwing
- stedelijke vernieuwing en ICT
- de stad in de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening
- Utrecht West in perspectief
- stedelijke vernieuwing en het MKB
- betekenis en kansen van het plan Amsterdam-Zuidas
- stedelijke vernieuwing en veiligheid
- wonen
- ruimte voor mobiliteit
- ontwikkelingsperspectieven Almere
- stedelijke vernieuwing, ruimtelijke ordening en water
- Rotterdam en stedelijke vernieuwing
- stedenbaan
- de vernieuwing van de verhouding tussen corporaties en overheid vanuit praktisch perspectief
- ZaanDrecht – De Hollandse waterstad in transformatie

Thema's studiedagen en symposia:

- stadsvernieuwing opnieuw bezien
- stadsvernieuwingsrapportage
- public-private partnership
- investeren in stedelijke vernieuwing
- de financiering van de volkshuisvesting in de jaren negentig
- de stad in de samenleving: ontbinding en vernieuwing
- internationalisering en stedelijke cultuur
- stedelijke vernieuwing en stedenbouw

Publicaties:

- stadsvernieuwing opnieuw bezien
- public-private partnership
- investeren in stedelijke vernieuwing
- volkshuisvesting gewogen
- financiële prikkels voor actieve steden
- de stad in de samenleving: ontbinding en vernieuwing
- opstellenbundel over stedelijke ontwikkelingen
- internationalisering en stedelijke cultuur
- mijn plek in de stad, 20 jaar Forum voor Stedelijke Vernieuwing

De activiteiten van het Forum worden mogelijk gemaakt door financiële bijdragen van vele bij de stedelijke vernieuwing betrokken partijen (rijk, provincies, steden, bouwondernemingen, projectontwikkelingsmaatschappijen, institutionele beleggers, onderzoeksinstituten etc.).

BESTUUR

Dagelijks Bestuur:

Ir. P.O. Vermeulen	Voorzitter Raad van Bestuur Bank Nederlandse Gemeenten	voorzitter
Ing. J.Th. Blok	Directievoorzitter ERA Bouw	penningmeester
Dr. J.J.M. Hemel	Adjunct-directeur Gemeente Amsterdam DRO	lid
Prof. dr. L.A. de Klerk	Hoogleraar Planologie Universiteit van Amsterdam	lid
Drs. D.A. Regenboog	Directeur LATEI	lid
Mw. drs. A.C. van der Veen	Hoofd Innovatie & Strategie Woonwaard Noord Kennemerland	secretaris
Drs. A.Th. van Delden	Plv. DG Wonen Ministerie van VROM	adviseur

Algemeen Bestuur:

Drs. H.H. Apotheker	Gemeente Steenwijkerland
Prof. drs. A.L.L.M. Asselbergs	Rijksdienst voor de Monumentenzorg / RU Nijmegen
Prof. dr. O.A.L.C. Atzema	Universiteit Utrecht
Drs. Th.O.M. Aussems	Trudo
Ir. I.M. Bakker	Ministerie van VROM
J.B. M.V. Benraad	Stadswonen
Ir. E. Bindels	West 8 urban design & landscape architecture
A.M.W. Bodewes	Anke Bodewes Makelaardij
Prof. dr. ir. L. Boelens	Urban Unlimited / Universiteit Utrecht
Drs. ir. C.A.M. de Boo	NS Vastgoed
Prof. dr. R.W. Boomkens	Rijksuniversiteit Groningen
Mr. A.H. Brouwer-Korf	Gemeente Utrecht
Ir. M.A.E. Calon	Provincie Groningen
Dr. P.F.G. Depla	Gemeente Nijmegen
Prof. dr. W. Derksen	Ruimtelijk Planbureau / Universiteit Leiden
Ir. J.D. Doets	J.D. Doets Consult
A.Th. Duivesteijn	Tweede Kamer
Prof. dr. G.B.M. Engbersen	Erasmus Universiteit Rotterdam
W. Ety	Andersson Elffers Felix
Drs. ing. J. Fokkema	Neprom
Ir. I. Frankenmolen	Kraaijvanger · Urbis
P. van der Gugten	Proper Stok
Prof. dr. M.A. Hajer	Universiteit van Amsterdam
A.J. Hilhorst	vh Gemeente Den Haag
Drs. P. Hilhorst	De Volkskrant / Publicist
M. Horselenberg-Koomen	Gemeente Doetinchem
Prof. ir. F.M.J. Houben	Mecanoo Architecten / TU Delft
Ing. J.A.J.M. van den Hoven	Heijmans
A. Jorritsma-Lebbink	Gemeente Almere
Prof. dr. A.M.J. Kreukels	Universiteit Utrecht
Drs. M.G. Kromwijk	Woonbron
Mr. E.E. van der Laan	Kennedy Van der Laan Advocaten
Mr. W.D. van Leeuwen	Aedes Vereniging van Woningcorporaties
Prof. dr. P.A.H. van Lieshout	Universiteit Utrecht

Ir. W.G. Meyer
Mr. P.G.A. Noordanus
Mr. drs. J.M. Norder
Ir. J.A.P. van Oosten
Drs. J.W. Oosterwijk
Mr. R.J.J.M. Pans
Drs. M.G.T. Pastors
B.C. Pluimer
Ir. A.V.M. Pouw
Prof. dr. U. Rosenthal
Ir. P.S.M. Ruigrok
Drs. A.M.J. Rijckenberg
Drs. A.J.M. Schakenbos
Prof. drs. P.J. Scheffer
R. Scherpenisse
Prof. dr. P. Schnabel
Drs. D.B. Stadijg
Drs. F.H. van der Veen
A. van Vliet-Kuiper
Ir. C.J. Vriesman
Ir. H.S. Yap
Mr. F. de Zeeuw
J.H. Zwart

Rotimex
AM
Gemeente Den Haag
Koninklijke BAM Groep
Ministerie van Economische Zaken
Vereniging van Nederlandse Gemeenten
Gemeente Rotterdam
PWS Rotterdam
Ymere
COT / Universiteit Leiden
AM Wonen
VROM-raad
Woningbedrijf Rotterdam
Universiteit van Amsterdam / Publicist
SEV
Sociaal en Cultureel Planbureau / Universiteit Utrecht
Gemeente Amsterdam
Ministerie van VROM
Gemeente Amersfoort
Staatsbosbeheer
Yap Advies & Planning
Bouwfonds MAB Ontwikkeling
Timpaan